

University of Groningen

Context, visie, aanpak en effectiviteit

Velden, Ludwig Ferdinand Jozef van der

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1996

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Velden, L. F. J. V. D. (1996). *Context, visie, aanpak en effectiviteit: de bestrijding van achterstanden van Nederlandse leerlingen in het basisonderwijs*. [, Rijksuniversiteit Groningen]. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

1. INLEIDING

In de jaren vijftig en zestig wordt het voor steeds meer mensen duidelijk dat er in Nederland, net als in andere samenlevingen, sprake is van het fenomeen 'groepsgebonden onderwijsachterstanden' (zie b.v. Mathijssen & Sonnemans, 1959; Van Heek, e.a., 1968). Het gaat daarbij in eerste instantie om de constatering dat leerlingen waarvan de ouders of opvoeders tot de zogeheten 'lagere' sociale groepen behoren (zoals 'laaggeschoolde handarbeiders'), systematisch minder profijt hebben van het onderwijs dan leerlingen afkomstig uit de 'hogere' sociale groepen. Vanaf de jaren zeventig wordt ook geconstateerd dat meisjes en allochtone leerlingen zich in een achterstandspositie bevinden. De positie van meisjes heeft zich sedertdien duidelijk verbeterd. Voor de andere twee achterstandsgroepen geldt echter dat er ook nu nog sprake is van een achterstand in het onderwijs (zie b.v. Mulder, 1993; Van der Werf & Guldemond, 1994).

Dat leerlingen uit deze achterstandsgroepen minder profijt hebben van het onderwijs, blijkt uit het gegeven dat zij zelfs bij een gelijke schoolgeschiktheid, relatief laag presteren op school en een minder gunstige schoolloopbaan hebben dan leerlingen uit andere sociale groepen. Alhoewel er gediscussieerd wordt over de exacte definitie van 'groepsgebonden onderwijsachterstanden', waarbij de definitie van schoolgeschiktheid een cruciale rol speelt, is er in de loop der jaren wel min of meer consensus ontstaan over het feit dat er 'ongelijke onderwijskansen' zijn en dat deze bestreden dienen te worden. Dit blijkt uit de uiteenlopende projecten die sinds het eind van de jaren zestig op dit vlak zijn uitgevoerd. De (financiële) steun die de overheid vrijwel vanaf het begin aan die projecten gaf, werd later beleidsmatig onderbouwd door het onderwijsstimuleringsbeleid, dat in 1974 werd ingevoerd. Scholen konden daardoor in aanmerking komen voor extra leerkrachtformatie indien de leerlingen van de school een bepaalde sociaal-economische achtergrond hadden. In 1986 is dit stimuleringsbeleid vervangen door het onderwijsvoorrangsbeleid (OVB), dat breder van opzet is qua formulering van de doelgroepen en daarnaast meer systematiek kent voor wat betreft de toekenning van extra middelen aan scholen die veel met de doelgroepen te maken hebben.

In het kader van het OVB wordt een landelijke evaluatie uitgevoerd, waarbij gekeken wordt naar de wijze waarop het OVB door de scholen en leerkrachten wordt geïmplementeerd en hoe dit zich verhoudt tot de onderwijsprestaties van

diverse groepen leerlingen. In dit proefschrift wordt een secundaire analyse uitgevoerd op materiaal afkomstig van deze landelijke evaluatie van het onderwijsvoorrrangsbeleid (LEO).¹

1.1 Vraagstelling van het onderzoek

Het gaat in dit proefschrift niet zozeer om de vraag wat het effect is van het onderwijsvoorrrangsbeleid van de overheid op zich zelf, maar vooral wat de effecten zijn van het beleid dat scholen en leerkrachten naar aanleiding van het overheidsbeleid uitvoeren.

Daarbij staan drie begrippen centraal: visie, aanpak en effectiviteit. Het beleid van de scholen en leerkrachten lijkt gebaseerd te zijn op een beperkt aantal visies, die ieder een eigen aanpak met zich mee brengen en daarmee waarschijnlijk ook verschillende effecten sorteren. Het gaat dus om de relaties tussen de achterliggende ideeën waarop het schoolbeleid is gebaseerd, de concrete onderwijspraktijk die uit dit schoolbeleid voortvloeit en de resultaten die dit schoolbeleid heeft.

Zowel op theoretisch als beleidsniveau, zijn er ten aanzien van de bestrijding van onderwijsachterstanden drie visies te onderscheiden. Deze visies kunnen globaal omschreven worden als: de 'Gelijke kansen opvatting', de 'Reform-pedagogische opvatting' en de 'Collectieve emancipatie opvatting'. Deze visies verschillen ten eerste in hun analyse van de *oorzaken* van de achterstanden. Ten tweede verschillen zij in de accenten die zij leggen qua na te streven *doelstellingen* van het onderwijs in het algemeen en het onderwijs aan achterstandsleerlingen in het bijzonder. Ten derde verschillen zij in hun voorschriften over de concreet na te streven *aanpak* van het onderwijs op school- en klasniveau.

De 'Gelijke kansen opvatting' gaat uit van het idee dat de oorzaken van de achterstanden vooral gezocht moeten worden in het bestaan van bepaalde 'tekorten' bij de achterstandsleerlingen, waardoor zij niet in staat zijn om optimaal te profiteren van het onderwijs. De relatief sterke gerichtheid van het onderwijs op leerprestaties, wordt door deze opvatting niet ter discussie gesteld. De aanpak die door deze opvatting wordt voorgestaan, is het aanbieden van strak gestructureerde, kennisgerichte programma's. Dit komt in feite neer op een

¹ De secundaire analyse is uitgevoerd met subsidie van de Commissie Programma Evaluatie (CPE). Er is gebruik gemaakt van materiaal dat in 1988/'89 en 1990/'91 in opdracht van het Instituut voor Onderzoek van het Onderwijs (SVO) verzameld is voor de landelijke evaluatie. De dataverzameling is grotendeels uitgevoerd door het Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen (ITS) te Nijmegen en het Instituut voor Onderwijsonderzoek (RION) te Groningen. Het betreft de SVO-projecten 8075 en 8113.

leerstofgerichte aanpak.

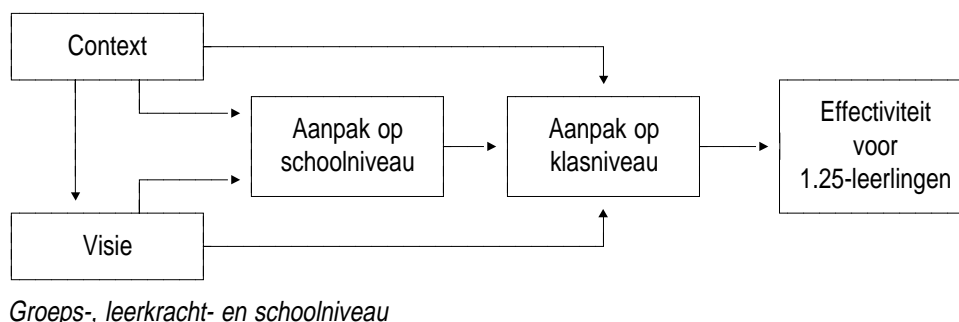
De 'Reform-pedagogische opvatting' gaat daarentegen uit van het idee dat de oorzaken vooral gezocht moeten worden bij het onderwijs zelf, in plaats van bij de leerlingen en hun ouders. De in hun ogen te eenzijdige nadruk van het 'standaard'-onderwijs op leerprestaties, is hieraan schuldig. Door hen wordt dan ook niet gesproken van achterstand, maar van achterstelling. Zij stellen daar tegenover dat het onderwijs meer aansluiting moet zoeken bij de belevingswereld en het thuismilieu van de achterstandsleerlingen. Dit komt in feite neer op een leerlinggerichte aanpak.

De 'Collectieve emancipatie opvatting' is eveneens van mening dat de oorzaken van de onderwijsachterstanden bij het onderwijs gezocht moeten worden. Daarnaast zoeken zij de oorzaken ook bij de samenleving als geheel, waarbij zij het onderwijs zien als een instrument waarmee de sociale gelaagdheid wordt bestendigd. Ook zij hebben het over achterstelling in plaats van achterstand. Om dit te doorbreken, moet het onderwijs duidelijk 'partij' kiezen voor de sociale groepen waar de achterstandsleerlingen van afkomstig zijn. Dit resulteert in een leerlinggerichte aanpak, maar wel met extra elementen, zoals buurtgerichte acties ter verbetering van de sociaal-economische positie van de achtergestelde groepen.

Van belang is nu om na te gaan of de genoemde visies ook zijn terug te vinden bij leerkrachten en scholen (dus bij teams van leerkrachten) en of deze verschillen leiden tot een wezenlijk verschillende vormgeving van het onderwijs op het school- en klasniveau. Deze vraag dringt zich te meer op daar blijkt dat de verschillen in visies niet altijd zijn terug te vinden als verschillen in voorgestelde activiteiten. Verder gaat het natuurlijk uiteindelijk vooral om de vraag of een en ander van invloed is op de resultaten die men weet te bereiken bij de achterstandsleerlingen.

De hoofdvraag voor deze studie is dan ook of er tussen leerkrachten en scholen verschillen bestaan in visie en of deze, via daarmee gepaard gaande verschillen in aanpak, leiden tot verschillen in effectiviteit bij de bestrijding van onderwijsachterstanden. Centraal staat dus de samenhang tussen de ideeën over de oplossingen van groepsgebonden onderwijsachterstanden (de 'visie') enerzijds en de concreet gehanteerde oplossingen (de 'aanpak') en het cognitief functioneren van de achterstandsleerlingen van deze scholen (de 'effectiviteit') anderzijds. De aanpak wordt daarbij opgedeeld in de aanpak op schoolniveau en de aanpak op klasniveau. Bij de analyses van deze relaties wordt tevens rekening gehouden met de specifieke omstandigheden waaronder een school moet opereren (de 'context'). In modelvorm bestaat de kern van het onderzoek uit het empirisch toetsen van de relaties in figuur 1.1.

Figuur 1.1: Het conceptueel model

Het onderzoek spitst zich toe op één van de in het OVB onderscheiden achterstandsgroepen en wel de kinderen van Nederlandse, laaggeschoolde handarbeiders. Deze inperking is deels door een praktisch argument ingegeven, namelijk een taakverdeling waarbij een andere onderzoeker de allochtone leerlingen onder de loep heeft genomen (zie Weide, 1995). Tegelijkertijd kan gesteld worden dat specifieke aandacht voor één type achterstandsleerling de analyses kan helpen, aangezien op die manier de vergelijkbaarheid van de effectiviteit van verschillende leerkrachten en scholen kan worden vergroot.

1.2 Afwijking van de oorspronkelijke onderzoeksopzet

In de oorspronkelijke opzet voor de secundaire analyse (zie Van der Werf & Hoeben, 1987), werd uitgegaan van het idee dat consistente vertegenwoordigers van een tweetal concurrerende visies op onderwijsachterstandsbestrijding met elkaar vergeleken zouden worden voor wat betreft hun effecten op de cognitief/intellectuele én de sociaal/emotionele ontwikkeling van de achterstandsleerlingen. De visies waarvan werd uitgegaan, waren de 'Gelijke kansen opvatting' en de 'Collectieve emancipatie opvatting'. In de loop van het project bleek dat er een derde visie moest worden onderscheiden, de 'Reform-pedagogische opvatting'. Bovendien bleek dat consistente vertegenwoordigers van deze visies in de empirie niet in voldoende mate voorkomen. Daarom is overgegaan tot het werken met 'glijdende' schalen voor het onderscheid tussen de verschillende visies.

In dit rapport wordt verder alleen maar gerapporteerd over effecten van de visies op de cognitief/intellectuele ontwikkeling van de achterstandsleerlingen. Er is weliswaar (op kosten van het RION) een schoolbelevingsschaal en een schrijfvaardigheidstest afgenomen, maar deze is slechts op een beperkt deel van de scholen gebeurd. In de bestanden waarin scholen, leerkrachten en achter-

standsleerlingen zitten die aan de eerste én de tweede hoofdmeting hebben meegedaan en waarvoor alle cruciale variabelen beschikbaar zijn, zitten slechts 25 scholen waar ook de schoolbelevingsschaal is afgenomen. Voor de analyses van de cognitief/intellectuele ontwikkeling, zijn daarentegen iets meer dan 200 scholen beschikbaar.

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt eerst ingegaan op het onderwijsachterstandsbeleid, waarbij tevens de genoemde visies waarop dit beleid is gebaseerd, uitgebreid aan de orde komen. In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op hetgeen in de wetenschappelijke literatuur vermeld wordt over het fenomeen van groepsgebonden onderwijsachterstanden en over mogelijke oplossingen hiervan. Hoofdstuk 3 bevat tevens de rationale van het conceptueel model dat in dit onderzoek wordt gehanteerd, waarbij aangegeven wordt op welke wijze 'visie', 'aanpak' en 'effectiviteit' aan elkaar gerelateerd zijn en op welke wijze nog rekening gehouden moet worden met de factor 'context'. Aan het slot van dit hoofdstuk worden ook de concrete probleemstellingen en hypothesen voor dit onderzoek geformuleerd. Hoofdstuk 4 bevat een beschrijving van de steekproeftrekking van scholen, leerkrachten en leerlingen in de Landelijke Evaluatie van het OVB en een beschrijving van de selectie van materiaal hieruit voor de beantwoording van de probleemstellingen van dit proefschrift. In hoofdstuk 5 wordt ingegaan op de variabelen die gebruikt worden voor de operationalisering van de concepten 'context', 'visie' en 'aanpak'. Hoofdstuk 6 is gewijd aan de operationalisering van het concept 'effectiviteit'. Hoofdstuk 7 behandelt de empirische relaties tussen de concepten: in hoeverre gaan verschillen in visie samen met verschillen in aanpak en effectiviteit en welke rol speelt de context hierbij. Hoofdstuk 8 bevat een samenvatting van de resultaten en een nabeschuiving.

